

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № 500	дата 16.08. 2022
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

СТАНОВИЩЕ
на проф. д.ист.н. Тамара Стоилова

Институт за исторически изследвания – БАН
професионално направление 2.2. История и археология

за трудовете на доц. д-р Стефка Първева

кандидат по обявения конкурс за професор в Института за исторически изследвания към
Българската академия на науките
професионално направление 2.2. История и археология

Д-р Стефка Първева е доцент в Института за исторически изследвания, секция „Българите, Османската империя и Европа“. Ръководи и участва в изследователски проекти на Института за исторически изследвания и на други научни институции в страната и в чужбина. Научните ѝ изследвания обхващат значителен период от историята на Османската империя и на българските земи, включват теми от ежедневието и задълженията на селските общности в Румелия, на градското население в мирно и във военно време. Специален интерес представляват изследванията върху религиозните и културните взаимоотношения между етническите и религиозни групи в османското общество на Балканите.

За периода 2009-2022 г. доц. Първева има издадени две монографии и един сборник с нейни студии и статии (публикуван на английски език в Истанбул, има две издания). Списъкът на публикациите, с които Стефка Първева участва в конкурса за професор, включва монография и 17 студии и статии на български и английски език (някои от публикуваните на български език имат и английски вариант). Всяка една от студиите и статиите, както и излезлите през 2009-2022 г. монографии, имат приносен характер и са стъпка към осъществяването на монографичното изследване „Богатство и бедност сред селските общности в провинция Румелия през XVII – XVIII век. Изследвания и документи“.

Доц. Първева отбелязва постепенното оформяне на проблематиката на монографията като идея и реализация на нейните взаимоотношения, но с конкретна специфика части. Задълбочената работата в архивите на София и Истанбул дава своя резултат. Изследователската част съдържа увод и три глави. Втората част е изцяло документална. Във въведението е представен характерът на документалния материал, целта на изследването, хронологическият обхват.

В първа глава са изследвани стандартите за богатство и бедност на османските поданици според законодателните актове и данъчните регистрации и според хрониката на серския свещеник Папасинадинос. Разгледани са критериите на османската власт при категоризиране на своите поданици и политиките при определяне на данъчните тежести. Конкретиката в текста на хрониката на Папасинадинос Стефка Първева отбелязва като отговаряща на исторически достоверни процеси и даваща представа за възприятията, които поданиците на султана имат по отношение на богатството и бедността.

Втора глава е посветена на основните групи селяни със статут на рая. Основно място е отделено на базовия селянин, който е основна фигура в аграрната система на Османската империя. Представена е изворовата база (наследствени описи на починали селски жители от Софийска, Русенска и Видинска каза), която позволява да се постигне целта на изследването: „да очертае профила и да конструира предполагаемото наследство на този базов селянин в контекста на цялостната конфигурация от дом, семейство и стопанство, като наблегне върху онези елементи, които били ключови с оглед на ежедневието – външен вид, облекло, градеж и устройство на жилището, покъщнина, притежаван добитък, земеделски инвентар, земя, плодородие на културите, реколтата от зърно, пожъната от един райетски чифлик, годишно разпределение на семейните приходи и пр.“

Последователно и детайлно Стефка Първева проследява факторите, от които зависят стопанският живот и препитанието на селското семейство. Основна роля има притежавания работен добитък и домашните животни необходими за изхранване, за облекло, за пазара. В тясна връзка с работния добитък и съществена част от стопанството на базовия селянин е земеделският инвентар. Особено ценна информация предлагат таблиците за цените на добитъка и за земеделския инвентар, които не само конкретизират данните, но са и база за нагледното им уточняване и сравняване.

Трети основен елемент от системата чифт-хане, в която се вписва цялото стопанство, са нивите на селянина, обработката, сеитбата, реколтата, т.е. цялостната система райетски чифлик. Трябва да се отбележи приемствеността в изследванията на доц. Първева, постепенното разширяване на кръга от проблеми, които очертават мястото и ролята на базовия селянин в системата чифт-хане.

Резултатите от предходните изследвания дават основание на авторката за изводи „отнасящи се до факторите, които са създавали възможности и среда за формиране на групата на състоятелните селяни със статут на рая“. На тях е посветена следващата част от изследването. Разгледани са предпоставките за замогване на селските производители. Докато характерът на стопанството е предопределен от природните дадености, успехът е резултат от характера на стопаните, които Папасинадинос съвсем справедливо споменава като „работливи, предвидливи, активни, находчиви и благоразумни“.

Променящата се икономическа и военно-политическа конюнктура, неблагоприятните климатични условия и в резултат слабата реколта, смъртоносните епидемии са разгледани в монографията като фактори, които обуславят бедността на селските общности и на отделни техни членове. В чифлишките стопанства работят още една категория селяни, наемани за дългосрочна (ратаи) или за конкретна дейност (ортакчии/изполичари и кесимджии).

Специален интерес предизвиква съдържанието на трета глава, в която са разгледани няколко професионални групи сред селското население – търговци, кираджии и арабаджии, за появата на които съществуват подходящи условия: формиране на самостоятелни селски тържища по крайбрежието на водни басейни и на кръстопътни места. Задачата на това изследване е да очертае приблизителен портрет на селските търговци, на кираджиите и арабаджиите (християни и мюсюлмани), да представи техния семеен и имотен статус. Анализирания примери разкриват богатата картина на търговски взаимоотношения, на асортимента и на обема на стоките, организирането на превоза им. Интересни са примерите и обобщенията за сдужаване и кредитиране на селските търговци. Оценена е ролята на кираджиите и арабаджиите за осъществяване на търговския

трафик в империята. Очертан е техният социален портрет, тяхната професионална реализация на границата между града и селото.

Като условие за успешното и бързо придвижване на стоките и пътниците в пределите на Османската империя, включително на Балканите, са разгледани сухоземните пътища, тяхното лошо състояние и специалното внимание за поддържането им по време на война. В същото време грижи се полагат за строителството и поддръжката на мостове, ханове, кервансарайи. Интересен и важен елемент в историята на пътната мрежа е строителството на имарети, джамии, месджиди, текета и др., осъществявано с финансови средства на султански и частни вакъфи. Около тези комплекси впоследствие се заселвали хора и постепенно възниквали нови селища, някои от които се разрастват като градски центрове обвързани с административни функции.

Пълната картина на търговските дейности е невъзможна без представяне на средствата и начините за пренасяне на товари. Специално внимание Стефка Първева отделя на формирането и функционирането на керваните, на пътуването, охраната и почивките, на хановете и кервансарайите. Основен източник в случая са описанията на европейските пътешественици. Друг е характерът на документите, които разкриват престъпността по несигурните пътища на империята и мерките на властите срещу нея.

Специално трябва да отбележа заключителната част на изследването – за селяните и книгата. Накратко са представени селяните мюсюлмани, за които е известно, че притежават книги, но няма информация за дарителското им поведение. Селяните християни са дарители на обществени библиотеки и участват в създаването на църковния книжовен фонд. Особено ценна като илюстрация на цялостния процес на създаване и запазване на книгите през XVI – XVII век е таблица 18.

Втората част на монографията е изцяло документална. Съдържа 130 наследствени описи на селяни от категорията на раята (колекция „Сиджили“, Ориенталски отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“), преведени от Стефка Първева от османотурски на български език. Изключителен труд, полезен за специалистите, интересен и за по-широк кръг читатели, който включва информация за ежедневната история на българските земи под османска власт.

Монографията съдържа терминологичен речник, географски речник, списък на използваните извори и на литературата по разработените проблеми. Резюме на английски представя основните въпроси, на които е посветено изследването.

Безспорните научни приноси в представените изследвания, дългият списък на забелязаните цитирания, подробната и аргументирана „Авто-справка на научните приноси“, преподавателската дейност, както и покриването на минималните изисквания от НАЦИД точки за академичната длъжност „професор“ са основание да предложи на Научния съвет на Института за исторически изследвания към Българската академия на науките да избере доцент д-р Стефка Първева за професор в Института, секция „Българите, Османската империя и Европа“.

15 август 2022 г., София